

**MAKTABGACHA YOSH DAVRIDAGI BOLALARNING INQIROZ
DAVRILARINING PSIXOLOGIK AHAMIYATI**

Andijon davlat pedagogika instituti

Pedagogika va psixologiya kafedrası o'qituvchisi

Shukurova Iminur Bahtiyorjon qizi.

Andijon davlat pedagogika instituti

Musiqiy ta'lim yo'nalishi 1-kurs talabasi

Asqarova Gavharoy Ikromjon Qizi

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalar psixologiyasini o'rganilganlik holati va ularga kerakli tavsiyalar borasida fikr yuritiladi. Maktabgacha yoshdagi bolalar psixologiyasi va ularning o'rganilganlik sabablari, inqiroz davrlarining psixologik ahamiyati o'rganilib tahlil qilingan va bartaraf etish yollari haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: Shaxs, psixologiya, maktabgacha yosh, muhit, oila, mahalla, shaxslararo munosabat, motiv, tarbiya psixologik inqiroz, o'z-o'zini anglash, rolli o'yin, shaxsiy ong, obrazli xotira, identifikatsiya, sensor etalonlar, jinsiy identifikatsiya.

KIRISH

Respublikamizda mustaqillik yillarida inson shaxsiga nisbatan bo'lgan munosabat keskin o'zgardi. Jamiyatning a'zosi bo'lgan har bir shaxs taqdiriga alohida e'tibor qaratila boshlandi. Ayniqsa, inson hayotining kelajagiga tamal toshi qo'yiladigan maktabgacha yoshdagi bolalarga ta'lim-tarbiya berish, pedagogika va psixologiya, ijtimoiy psixologiya va maktabgacha yoshdagi bolalar psixologiyasi fanlarining dolzarb muammolaridan biriga aylanib borayotganligi shubhasizdir.

Zotan, kelajagi buyuk davlatni bunyodga keltirish uchun har qanday davlatning fuqarosi dastlab oilada va so'ngra maktabgacha ta'lim muassasida

mukammal tarbiyalanishi, shaxs sifatida to'laqonli shakllanishi imkoniyatlariga ega bo'lishi lozim bo'ladi.

Qolaversa, kadrlar tayyorlash sohasidagi davlat siyosati insonni intellektual va ma'naviy-axloqiy jihatdan tarbiyalash bilan uzviy bog'liq bo'lgan, uzluksiz ta'lim tizimi orqali, har tomonlama barkamol shaxs – fuqaroni shakllantirishni nazarda tutadi. Shu jihatdan qaraganda insonning shaxs sifatida shakllanishida uzluksiz ta'limning boshlang'ich va joiz bo'lsa, asosiy bo'g'inlaridan biri hisoblangan maktabgacha ta'lim muassasasi muhim o'rin tutadi. Qolaversa, O'zbekistonda Ko'plab yangi sohalar qatori aholiga psixologik maslahatlar berish hamda maktabgacha èshdagi bolalarni rivojlantirishga xizmat qiladigan tadqiqotlarga bo'lgan muayyan ehtiyoj tobora ko'proq sezilmoqda. Zero, bunday xizmatlarga ehtiyoj bir tomondan maktabgacha yoshdagi bolalar shaxsini rivojlantirishga xizmat qilsa, ikkinchi tomondan, shu maskanda tarbiyalanayotgan bolalarning ruhiy rivojlanishiga ota-onalar tomonidan ko'rsatiladigan e'tiborning samarasini belgilaydi.

Bolaning psixik jihatdan o'sishiga o'zlikni anglash, o'zini-o'zi baholash va o'zaro munosabatlar xususiyatlari muhim hisoblanadi.

Bu eng avvalo inson shaxsining psixologik asoslarini shakllantiruvchi, uning emotsional-hissiy, intellektual, ijtimoiy-psixologik rivojlanishiga zamin yaratuvchi ontogeneznining dastlabki bosqichlariga taalluqlidir. Bunda oiladagi munosabatlar, xususan ota-ona va farzand o'rtasidagi munosabatning mohiyati, o'zaro shaxslararo muloqot katta rol o'ynaydi. Oiladagi shaxslararo munosabatlar xarakteriga ko'ra er-xotin o'rtasidagi munosabatlar, ota-onalarning o'z farzandlari bilan shaxslararo munosabatlariga bo'linadi. Biz nikoh juftligi hisoblangan er-xotin hamda farzand tarbiyalaètgan ota-onalarning maktabgacha bo'lgan yoshdagi bolalari bilan munosabatlarning turli jihatlarini eksperimental tadqiq etdik.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Bizni maktabgacha yoshdagi bo'lgan bolalarning psixologiyasidagi shunday jihat e'tiborimizni qaratdikki, ular aynan shu davrida o'z qiziqishlari, yetakchi faoliyati bo'lgan syujetli-rolli o'yinlardagi harakatlari bilan birgalikda ijtimoiy dunyoning, avvalo, ota-ona oilasidagi rollarga va o'zaro munosabatlarga e'tiborli bo'lib, aynan ota-onalikka xos qiliqlarni o'zlashtirishga kirishadilar. Bola bunda uning oldida ro'y berayotgan voqea-hodisalarning kuzatuvchisi va ishtirokchisiga aylanib, bu jarayonlar qanchalik dinamik bo'lsa, shunchalik faol va qiziquvchan bo'ladi, ota-ona va bola o'rtasidagi munosabatlarga nisbatan ko'proq, to'laroq va turli-tuman axborotlarni oladi, o'zlashtiradi va fikrlaydi.

Bunda "Oila" bolani shakllantiruvchi muhim sotsium – ijtimoiy muhitga aylanib, o'zining ushbu muhitga aloqadorligini anglash muhim ahamiyat kasb etadi. Bu yerda shuni qayd etib o'tish joizki, ijtimoiy psixologlarning fikricha, oiladagi shaxslararo munosabatlar tuzilmasida ota-ona - bola munosabatlari evolyutsion jihatdan nisbatan kechki va mazmunan aniqroq hisoblanadi, chunki ular shakllanib bo'lgan er-xotin munosabatlari asnosida vujudga keladi.

Biz shunga ishonch hosil qildikki, aynan nikoh juftligidagi er-xotin munosabatlari bolaning ijtimoiy tasavvurlarida belvosita ifodalangan ota-onalik munosabatlariga nisbatan moslashuvchan va dinamik bo'lib, shu sababli bolaning ota-ona munosabatini aks ettirishi uning shaxsida ifodalangan o'zgarishlarga zamin bo'ladi. Masalan, onalar va otalarda ota-ona munosabatining umumiy ko'rsatkichlari mos kelish darajasi 0 dan 5 gacha bo'lgan bir paytda oilaviy qadriyatlar iyerarxiyasida umumiy ko'rsatkichlarning mos kelmaslik darajasi 1 dan 11 gacha, ya'ni ota-ona munosabatlarining xuddi shunday ko'rsatkichiga nisbatan 2 baravar katta bo'ldi. Oiladagi ichki munosabatlar va ota-onaning bolaga munosabati ta'siri ostida shakllanuvchi birlamchi o'ziga munosabat, o'zini identifikatsiyalashning barcha ko'rinishlarida va kommunikativ faoliyat sub'yekti sifatida bolaning birlamchi kichik ijtimoiy guruh sifatida oilada o'zini anglashi rivojlanishining hal qiluvchi omili hisoblanadi.

Bunda nafaqat er-xotin, ota-ona o'rtasidagi munosabatlar va ularning bolagan. Bo'lgan munosbati, balki aynan shu munosabatlarning bevosita u bilan muloqotda aks ettirilishi muhim ahamiyat kasb etadi. O'zbekistan Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev maktabgacha ta'lim muassasalari muammolariga bag'ishlangan tadbirda: "Mutaxassis va pedagoglarning ilmiy xulosalariga ko'ra, inson o'z umri davomida oladigan barcha axborot va ma'lumotning 70 foizini 5 yoshgacha bo'lgan davrida oladi. Ana shu davrining o'zi bolalarimizning yetuk va barkamol shaxs bo'lib voyaga yetishida bog'cha tarbiyasi qanchalik katta ahamiyatga ega ekanini yaqqol ko'rsatib turibdi. Bunga qo'shimcha isbot qidirib uzoqqa borishning hojati yo'q. Bog'cha tarbiyasini olgan bola bilan bog'chaga bormagan bolani solishtirganda, ularning fikrlash darajasi o'rtasida yer bilan osmoncha farq borligini sezish qiyin emas" degan edilar. Shu munosabatda ham aynan e'tibor bersak, bejiz emaski, maktabgacha yoshdagi bolalar psixologiyasi ilmida bu yoshdagi bolalarda sifat o'zgarishlari tezlashganligini inobatga olgan holda bu davrini uch bosqichga taqsimlab o'rganish maqsadga muvofiq deb topilgan: kichik maktabgacha davri (3-4 yosh); o'rta maktabgacha davri (4-5 yosh); katta maktabgacha yosh (5-6 yoshgacha); maktabga tayyorlov yoshi (6-7 yoshgacha). Maktabgacha yoshdagi bola rivojlanish jarayonida ajdodlari tomonidan yaratilgan narsa va hodisalar, olam sir-sinoatlari bilan alohida maxsus munosabatga kirishadi. U insoniyat tomonidan qo'lga kiritilgan yutuqlarni faol o'zlashtirib, egallab boradi.

Bolada narsa-hodisalar olami, ular yordamida amalga oshiriladigan xatti-harakatlar, ona tili va odamlar orasidagi munosabatlarni anglash, ayni zamonda faoliyat motivlarining rivojlanishi, qobiliyatlarning o'sib borishi kattalarning bevosita yordami asosida amalga oshadi. Bu oilada ota-ona, maktabgacha ta'lim muassasalarida esa tarbiyachilar ko'magida yuz beradi. Asosan mana shu davrdan boshlab bolaning mustaqil faoliyati kuchaya boshlaydi. Faoliyatdagi mustaqillik, o'z o'zidan tafakkurdagi mustakillikka asos bo'ladi. Bundan tashqari, maktabgacha yoshdagi bosqich ularda murakkab harakatlarni takomillashtirish, elementar gigiyena, madaniy va mehnat malakalarini hosil qilish, nutqini o'stirish

hamda ijtimoiy axloq va estetik didning dastlabki kurtaklarini yuzaga keltirish davri hamdir.

Inqiroz davrida bolaning kattalarga qarshilik ko'rsatishi ham turli ko'rinishlarga ega bo'lib, ular o'tkinchi psixologik holat va hodisaga o'xshaydi. Lekin oila va maktabgacha ta'lim tashkilotida qiynchiliklarni engish jarayonida bolaning shaxsiga uning o'ziga xos xususiyatlarin hisobga olgan holda to'g'ri va oqilona yondashish uni inqirozdan ruhan mutloqo sog'lom olib chiqish imkonini yaratadi. Quyida ana shu qarshiliklarning ayrim ko'rinishlari haqida qisqacha to'xtalamiz. Ko'pchilik psixologlarning tadqiqotlaridan va o'zimizning ko'zatishtlarimizdan ma'lumki, bolalar mazkur inqiroz davrida bir necha ko'rinishdagi qaysarlik yoshini bosib o'tadilar.

XULOSA

Shuni aytish mumkinki, oilaning zimmasiga ulkan va zarur ijtimoiy missiya yuklangandir. Bola tarbiyasi eng og'ir ijtimoiy vazifa ekanligi ayondir. Ota va onaning shaxsiy va ijobiy namunasi solih va soliha farzandlarning kamolga yetishi uchun garovdir. Ostona hatlab tashqi dunyoga qadam qo'yilganida esa bolaga atrofmuhit va jamoatchilikning ta'siri sezilarli bo'ladi. Ta'lim muassasalari va mahallakuy, umuman, ijtimoiy sfera muhiti inson farzandini to hayotining so'nggi daqiqasigacha ta'qib qilib boradi. Shu boisdan, oilaviy munosabatlarda shaxsning umummadaniy dunyoqarashini shakllantirishga erishish, nafaqat shaxsiy hayotda, balki, mamlakatimizda yuz berayotgan ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar va ularning taraqqiyoti jamiyatning ruhiy va ma'naviy takomilida ham muhim o'rin tutadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. <https://president.uz/uz> O'zbekiston Respublikasi prezidentining rasmiy veb-sayti.

2. Урунтаева Г.А. Детская психология. - М.: «Академия», 2010. -С. 36.
3. Поддьяков Н.Н. Мышление дошкольника. - М.: «Педагогика», 1977.
4. G'oziyev E. Tafakkur psixologiyasi. - T.: «O'zbekiston», 1990.
5. Karimova V.M., Sunnatova R. Mustaqil fikrlash. - T.: «Shaxs», 2000.
6. “Umumiy psixologiya” U.Fayziyeva, N.Jumayev. Buxoro - 2021
7. Shukurova, I. (2023). Children with deviant behavior. *International journal of advanced research in education, technology and management*, 2(12), 274-279.
8. Shukurova, I. (2024). Psychological development of social intelligence in adolescence. *Multidisciplinary and Multidimensional Journal*, 3(1), 65-69.
9. Shukurova, I., & Alimjonova, M. (2024). Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalar rivojlanishida maktabgacha ta'lim tashkilotlarining o'rni. *Universal xalqaro ilmiy jurnal*, 1(4), 322-324.